

იძულებით გადაცემულის უკუქცევა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 978-ე მუხლის მიხედვით

ნინო ქავჭავაძე

I. შესავალი

სტატიის მიზანია იძულების შედეგად გამოვლენილი ნების გააზრება კონკრეტულ სამართლებრივ კონსტრუქციებთან მიმართებაში. შეძლებისდაგვარად განხილულია იძულების, როგორც ნების მომდრეკი ქმედების, მნიშვნელობა, აგრეთვე იძულებით დადებული გარიგების უკუქცევის გამართული გზები იძულებით განხორციელებული შესრულების უკან დაბრუნების მომწესრიგებელი სპეციალური ნორმის არსებობის პირობებში, ამასთან, იძულების საფუძველზე გადაცემულის დაბრუნების მოთხოვნის ადგილი კონდიქციური სამართლის სისტემაში.

II. იძულება

ნების გამოვლენის თავისუფლება სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთი ფუძემდებლური პრინციპია, რომელიც გამოდინარეობს პირის თავისუფალი განვითარების უფლებიდან¹. სახელმწიფო ტოვებს სივრცეს, სადაც სამართლებრივი შედეგების წარმოშობის წინაპირობას წარმოადგენს პირის ავტონომია, შეიბოჭოს ან არ შეიბოჭოს თავი ვალდებულებით. ამიტომ, ამ სივრცის ხელყოფა სხვა პირის მიერ დაუშვებელი ჩარევის გზით გამოვლენილ ნებას ნაკლულს ხდის. საჭიროა, განისაზღვროს ამგვარი ხელყოფის შინაარსი და ამ დაუშვებელი ზემოქმედებით გამოხატული ნების ადგილი გარიგების მიერ სიბრტყეში.

1. იძულების შინაარსი

თავისუფალი ნების რეალიზაცია შეუძლებელია პირის იძულებისას, რაც ნების ფორმირების პროცესში ჩარევის ყველაზე მკაცრ და აშკარა ფორმად შეიძლება იყოს მიჩნეული². იძულება არის ქმედება, რომელიც პირს მნიშვნელოვნად უზღუდავს ნამდვილი ნების გამოხატვას და მას უბიძგებს, განახორციელოს ამ ნების საწინააღმდეგო მოქმედება³. იმ შემთხვევაში, როდესაც ზემოქმედება გამოირიცხავს პირის არჩევანის შესაძლებლობას (ე.წ. vis absoluta) და ამ

უკანასკნელს მოქმედების ნება⁴ არ გააჩნია, ნების გამოხატვა საერთოდ არ არსებობს, ამდენად, არ დგება მისი საცილობის საკითხიც⁵.

სკ-ის 85-ე მუხლიდან გამომდინარე, იძულება კრებისთი ტერმინია ძალადობისა და მუქარისთვის, რომელთაგან ორივე პირის ნებაზე დაუშვებელ ზემოქმედებად არის მიჩნეული მართლწესრიგის მიერ. პრაქტიკულ მნიშვნელობას ეს განსხვავება იძენს იძულების მართლწინააღმდეგობის განსაზღვრისას⁷.

ძალადობა უნდა იყოს განმარტებული სისხლისსამართლისეული დოგმატიკის მიხედვით, როგორც პირზე ფიზიკური ზემოქმედება, ადამიანის ფიზიკური ხელშეუხებლობის დარღვევა. მისი ინტენსივობა მხოლოდ მიზეზობრივი კავშირის (გამოიწვია თუ არა პირზე განხორციელებულმა იძულებამ იძულებულის მიერ გარიგების დადება/რაიმეს გადაცემა) განხილვისას იძენს აქტუალობას. ობიექტური შემადგენლობის დონეზე, ფიზიკური ტკივილის განმეორებადი ხელისკვრით მიყენება და წამებად დაკვალიფიცირებადი ქმედებაც ძალადობად ჩაითვლება.

მუქარა იძულებულზე ინტელექტუალური, ფსიქოლოგიური ზემოქმედებაა, რომელიც პირდაპირ არ იწვევს ინდივიდის ფიზიკური ხელშეუხებლობის დარღვევას. შინაარსობრივად, მუქარა სამომავლო საფრთხეზე მითითება, უარყოფითი შედეგის დადგომის გაცხადებაა (დაპირება)⁸. ამასთან, ამგვარი მითითება ვერ ჩაითვლება მუქარად, თუ პირს არ აქვს უარყოფითი შედეგზე ზემოქმედების შესაძლებლობა, მსგავსი შემთხვევა უნდა შეფასდეს არა მუქარად, არამედ – გაფრთხილებად⁹.

ერთ-ერთი მოსაზრებით, ძალადობისა და მუქარის შინაარსობრივი გამიჯვნა ერთმანეთისგან გაუმართლებელია და იძულებაში მხოლოდ ფსიქიკური ხასიათის ზემოქმედება

¹ ს. კიკოშვილი, ნების ნაკლი ქართულ სამართალში, „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, სპეციალური გამოცემა, 2008, გვ. 3.

² იგივე მსჯელობა გარიგებებთან მიმართებაში იხ. ლ. ჭანტურია, სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, 2011, გვ. 380, ძ. ბოიძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, მუხ. 85, 2002 გვ. 246.

³ ს. ჯორბენაძე, შეცდომა გარიგებაში, პარალელი სხვა სამართლებრივ ინსტიტუტებთან, სამართლის ჟურნალი, II, 2011, გვ. 193; მითითება რადიკალურ მოსაზრებაზე, რომლის მიხედვითაც ხელშეკრულების დადებისას პირი ყოველთვის იძულებულია ან, სხვა შეხედულების მიხედვით, პირს ყოველთვის (თოფმიჯნეილ მდგომარეობაშიც კი) აქვს არჩევანი, იხ. Stephen A. Smith, Contracting under Pressure: A Theory of Duress, The Cambridge Law Journal, Vol. 56, II, (Jul., 1997), pp 358-359.

⁴ მოქმედების ნება პირის სურვილია, იმოქმედოს საკუთარი ნების შესაბამისად, იხ. ს. კიკოშვილი, ნების ნაკლი ქართულ სამართალში, „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, სპეციალური გამოცემა, 2008, გვ. 5.

⁵ იქვე.

⁶ გ. რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 85, ველი 8.

⁷ იქვე, მუხლი 88, ველი 16.

⁸ იქვე, მუხლი 85, ველი 16.

⁹ დ. კერესელიძე, კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, 2009, გვ. 350

¹⁰ R. Nozick, "Coercion" in Philosophy, Science and Method: Essays in Honour of Ernest Nagel, 1969; J. Beatson, "Duress, Restitution and Contract Modification" in The Use and Abuse of Unjust Enrichment, 1990, pp-118-112, ციტირებულია Stephen A. Smith, Contracting under Pressure: A Theory of Duress, The Cambridge Law Journal, Vol. 56, II, (Jul., 1997), p 346

უნდა ვიგულისხმობთ¹¹. ხსენებული დასაბუთებულია შემდეგნაირად – თუკი პირს ხელს აწერინებენ მისი ნების საწინააღმდეგოდ, ნების საცილობის განხილვა საჭირო არ ხდება, რადგან თავად ნების გამოვლენა არ არსებობს. ეს შეხედულება გაკრიტიკებულია¹². კანონის სიტყვასიტყვითი განმარტების, საზღვარგარეთული სამართლის დანაწესების გაზიარების არააუცილებლობასთან ერთად (ზემოაღნიშნული შეხედულება იმასაც მიუთითებს, რომ გერმანულ, ავსტრიულ, შვეიცარიულსა და ფრანგულ სამართალში იძულებაში მოაზრებულია მხოლოდ ფსიქიკური ზემოქმედება¹³) შეიძლება ითქვას ისიც, რომ მსგავსი შეხედულებით, ფაქტობრივად, ჰიპოთეტურად შეუძლებლად არის დასახული ფიზიკური იძულებით პირის ნების მოდრეკა, არამედ ძალადობა ყოველთვის გაიგივებულია ნების გატეხვასთან და მოქმედების ნების არარსებობასთან. ეს არ შეიძლება დასაბუთებულად ჩაითვალოს: თუკი პირს თანხმობის ნიშნად თავს აქნებინებენ, ბუნებრივია, ნება არ ითვლება გამოვლენილად, მაგრამ თუკი პირს საათ-ნახევრის განმავლობაში ფეხებჩამოკიდებულ მდგომარეობაში აქნავენ და, საბოლოოდ, ის აწერს გარიგებას ხელს,¹⁵ ნება გამოვლენილია, თუმცა – ნაკლები. განსხვავებული სამართლებრივი მდგომარეობის მიუხედავად, ზემოთხსენებული გაგებით, ორივე შემთხვევა ფიზიკური იძულების, ძალადობის მაგალითია.

2. ტერმინოლოგიური ასისტემურობისთვის

თუკი სკ-ის 85-ე მუხლი ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს იძულების ორ ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ შემადგენლობაზე, ძალადობასა და მუქარაზე, სკ-ის 978-ე მუხლი ამ მიდგომას არ იზიარებს და, სიტყვასიტყვითი განმარტებით თუ ვიხელმძღვანელებთ, ერთმანეთისგან განსხვავებულ დატვირთვას ანიჭებს იძულებასა და მუქარას: “გადასცემს რაიმეს არა ვალდებულების შესასრულებლად, არამედ *იძულების* ან *მუქარის* საფუძველზე”. რთულია მოიძებნოს არგუმენტი, რომელიც ამ გადაწყვეტას გაამართლებს. ერთი მხრივ, ტერმინთა აღრევა ან განსხვავებული შინაარსით გამოყენება ასისტემურია და ვერ პასუხობს კანონის განჭვრეტადობის მოთხოვნებს¹⁶. ამასთან, არაფერი მიანიშნებს იმაზე, რომ კონდიციურ სამართალში ნების თავისუფლების ხელყოფით განხორციელებული „რაიმეს გადაცემა“ სხვა ფაქტობრივ შემადგენლობას უნდა ქმნიდეს.

III. იძულებით დადებული გარიგება (სკ-ის 85-ე მუხლი) და იძულების საფუძველზე გადაცემა

იძულების ნების თავისუფლებაზე დაუშვებელ ზემოქმედებად მიჩნევა არ იწვევს ვჯვ სკ-ის 85-ე და 978-ე მუხლების ანალოგიური გამომდინარე. პირველი აძლევს უფლებას იძულებულ პირს შეცლილებით გააქარწყლოს იძულების შედეგად გამოვლენილი ნებით დადებული გარიგება, რაც მას უკუქცევითი ძალით არანამდვილს ხდის. კონდიციური სამართლის დანაწესი კი მას ანიჭებს შესაძლებლობას, იძულებით გადაცემული უკან დაიბრუნოს. ერთი შეხედვით, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ სკ-ის 978-ე მუხლი წარმოადგენს იძულებით დადებული გარიგების უკუქცევის სპეციალურ დანაწესს (როგორც შესრულების კონდიციის კერძო სახე), ხოლო სხვა ნებისმიერი გარიგების არანამდვილობისას უკან დაბრუნება განხორციელდება სკ-ის 976-ე მუხლით. ამის მიუხედავად, დაუსაბუთებელი იქნებოდა სპეციალური დანაწესის არსებობა, როდესაც სამართალურთიერთობის უკუქცევა უკვე არის შემოთავაზებული შესრულების (ზოგადი) კონდიციით – 976-ე მუხლით. ამასთან, 978-ე მუხლის მოქმედების არეალს მნიშვნელოვნად ამცირებს გამიჯვნის პრინციპი, რომელიც მოქმედებს ქართულ სამოქალაქო სამართალში.

1. სანივთო გარიგების აღიარების მნიშვნელობა სკ-ის 978-ე მუხლის მოქმედების ფარგლების განსაზღვრისთვის

ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია განსხვავებული მოსაზრებები საკუთრების უფლების გადაცემის კონსტრუქციასთან დაკავშირებით. შეხედულებები მერყეობს გამიჯვნისა და ერთიანობის პრინციპებს შორის¹⁷. პირველი ერთმანეთისგან მიჯნავს ვალდებულებით გარიგებასა და განკარგვით გარიგებას, განიხილავს რა მათ განსხვავებული სამართლებრივი ეფექტის მქონე გარიგებებად, ხოლო მეორე საკუთრების უფლების გადაცემისთვის საკმარისად მიიჩნევს ვალდებულებითსამართლებრივ შეთანხმებასა და ნივთზე მფლობელობის გადაცემას (რეალაქტს)¹⁸. დასახელებული მიდგომებიდან ერთ-ერთის არჩევა გადამწყვეტი მნიშვნელობის ხდება, სხვა სამართლებრივი კონსტრუქციების გარდა, სკ-ის 978-ე და 976-ე მუხლების განმარტებისასაც. თუკი საკუთრების უფლების გადამცემსა-შუალეზად ჩავთვლით ისეთ ფაქტობრივ ხდომილებას, როგორცაა მფლობელობის გადაცემა, იძულების შედეგად რაიმე ნივთზე საკუთრების გადაცემისას (როდესაც ვალდებულებითი გარიგება დაიღო ყოველგვარი ზემოქმედების გარეშე) პირი ვერ შეეცილება რეალაქტს, ამდენად გასაგები შეიძლება გახდეს კანონმდებლის მიერ კონდიციის სპეციალური შემთხვევის შემოთავაზება სკ-ის 978-ე მუხლის სახით. თუმცა თუ სანივთოსამართლებრივი ეფექტის გამომწვევად დამატებით ჩაითვლება განკარგვითი გარიგება, პირს შეუძლია საკუთარი ნების გამოვლენას (რომელიც

¹¹ დ. კერესელიძე, კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, 2009, გვ. 349; ს. კიკოშვილი, ნების ნაკლი ქართულ სამართალში, „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, სპეციალური გამოცემა, 2008, გვ. 6.

¹² გ. რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 85, ველი 10; ლ. ჭანტურია, სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, 2011, გვ. 381; ბ. მოიძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, 2002, მუხლი 85, გვ. 247.

¹³ დ. კერესელიძე, კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, 2009, გვ. 349-350.

¹⁴ იქვე, გვ. 349.

¹⁵ გ. რუსიაშვილი, ლ. სირდაძე, დ. ეგნატაშვილი, სანივთო სამართალი, ვაზუსების კრებული, 2019, გვ. 46.

¹⁶ გ. გონაშვილი, ქ. ერემაძე, გ. თევდორაშვილი, გ. კახიანი, გ. კვერე-ნხილაძე, ნ. ჭილაძე, შესავალი საკონსტიტუციო სამართალში, 2016, გვ. 104.

¹⁷ საბოლოო ჯამში, განსხვავებული შეხედულებები დაიყვანება განკარგვითი გარიგების, როგორც საკუთრების უფლების გადამცემი ორმხრივი ნების გამოვლენის აღიარება-არაღიარებაზე, განსხვავებულ მოსაზრებებზე მითითება იხ. გ. რუსიაშვილი, გამიჯვნის პრინციპი ქართულ სამართალში, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, I, 2019, გვ. 20-21.

¹⁸ ლ. თოთლაძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი II, ჭანტურია (რედ.), თბილისი, 2018, მუხლი 186, ველები 7-9.

ეხება საკუთრების უფლების გადაცემას) შეეცილოს¹⁹ სკ-ის 85-ე მუხლიდან გამომდინარე და გარიგება უკუაქციოს შესრულების კონდიქციის ზოგადი შემადგენლობით (სკ-ის 976-ე მუხლი)²⁰.

უმენაესი სასამართლოს ერთ-ერთი გადაწყვეტილების²¹ ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, მოსარჩელის წინააღმდეგ იყო დაწყებული სისხლისსამართლებრივი დევნა და აღმკვეთ ღონისძიებად გამოყენებული გირაო, რომელიც თითქმის 10-ჯერ აღემატებოდა ამ დანაშაულისათვის სხვა შემთხვევებში გამოყენებული გირაოს საშუალო ოდენობას. სასამართლოს მიერ განაჩენის გამოტანამდე მოსარჩელემ მიატოვა საკუთრების უფლება უძრავ ნივთზე, შემდგომ კი გამოყენებული აღმკვეთი ღონისძიება გაუქმდა და მოგვიანებით დამტკიცდა საპროცესო შეთანხმება ბრალდებულსა და პროკურორს შორის. მოსარჩელე ითხოვდა ცალმხრივი გარიგების ბათილად ცნობას იმ არგუმენტაციით, რომ მან ნება გამოავლინა სახელმწიფოს მხრიდან იძულების შედეგად. საკასაციო სასამართლომ, საბოლოო ჯამში, დააკამოფილა მისი მოთხოვნა, თუმცა მოთხოვნის დამფუძნებელ მუხლებად სკ-ის 978 და 979 I მუხლები მიუთითა. სინამდვილეში, სწორი იქნებოდა გადაცემულის დაბრუნების მოთხოვნისთვის სკ-ის 976 I ა) მუხლზე მითითება, რადგან საკუთრების უფლების მიტოვება (დერელიქცია) სანივთო გარიგებაა, რასაც, მართალია, არათანმიმდევრულად, მაგრამ სასამართლო მიიჩნევდა თავად აღიარებს, მოიხსენიებს რა საკუთრების მიტოვებას არა რეალაქტად, არამედ გარიგებად.

მიზანშეწონილია, ნორმათა განმარტებისას არჩევანი შეჩერდეს განკარგვითი გარიგების აღიარებაზე ქართული სამოქალაქო სამართლის დანაწესების სისტემური გააზრებიდან გამომდინარე,²² რაც აზრს უკარგავს სკ-ის 978-ე მუხლის გამოყენებას, როცა „რაიმეს გადაცემა“ თავისი შინაარსით შეცილებადი განკარგვითი გარიგებაა²³. ასეთ შემთხვევაში, უსაფუძვლო გამდიდრებიდან გამომდინარე მოთხოვნის საფუძვლებიდან უნდა მიეთითოს სკ-ის 976 I ა) მუხლზე²⁴.

IV. სკ-ის 978-ე მუხლის (condictio ex iniusta causa) ადგილი კონდიქციური სამართლის სისტემაში

ქართული სამართლის კონდიქციური სისტემა დაეყრდნო გერმანელი მეცნიერის, დეტლფე კონიგის უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის სარეფორმო პროექტს, რომელიც საბოლოოდ გერმანული სამოქალაქო კოდექსის ნაწილი არ გამხდარა²⁵. თუმცა გერმანელი მეცნიერის მიერ შემოთავაზებული კონდიქციათა ტიპოლოგია აისახა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში, მათ შორის, თითოეული ტიპის მოთხოვნის ფარგლების დამდგენ ნორმებთან ერთად.

შესაძლოა, კონდიქციის განსახილველი ტიპის დანიშნულება და გამოყენების არეალი რომაული სამართლის მოშველიებით იყოს გააზრებული. მას არ ჰქონია კონდიქციური მოთხოვნების განზოგადებული ტიპოლოგია, კონკრეტული კონდიქციური ვალდებულება მიესადაგებოდა შემთხვევათა წინასწარ დადგენილ ფაქტობრივ შემადგენლობებს და თითოეული კონდიქცია დამოუკიდებელი სამართლებრივი ინსტიტუტი იყო,²⁶ თუმცა იმ ფაქტობრივი შემადგენლობების აღწერა, რომლებიც მეტნაკლებად შეესაბამება სკ-ის 978-ე მუხლში მოცემული მოთხოვნის ანალოგს, გაამარტივეს მისი არსებობის აუცილებლობის შეფასებას.

სკ-ის 978-ე მუხლი წარმოადგენს რომაული სამართლის მიხედვით მოწესრიგებულ condictio ex iniusta causa-ს შემთხვევას,²⁷ რომელიც მოთავსებულია შესრულების კონდიქციის კერძო შემთხვევის, ე.წ. მიზნის ჩაშლის კონდიქციის (სკ-ის 977-ე მუხლი), შემდეგ და წინ უსწრებს შესრულების კონდიქციისთვის განკუთვნილ მოთხოვნის ფარგლების დამდგენ ნორმას. ამდენად, შეიძლება განიმარტოს, რომ ქართველმა კანონმდებელმა ის შესრულების კონდიქციის ერთ-ერთ სახედ მიიჩნია, რაც ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში მცდარ არჩევანადაა შეფასებული²⁸.

1. Condictio ex iniusta causa, როგორც შესრულების კონდიქციის სახე

შესრულების კონდიქცია ჩაშლილი შესრულების უკუქცევის მექანიზმია, რომელიც სახელშეკრულებით სამართლის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს²⁹. მის მთავარ განმასხვავებელ ნიშანდაა მიჩნეული პირის მიერ სხვისი ქონებრივი ფონდების მიზანმიმართული და გაცნობიერებული შეგვიძინა, რასაც არ გააჩნია სამართლებრივი საფუძველი. ერთი შეხედვით, იძულების შედეგად გადაცემული შეიძლება ამ გაგებით ჩაითვალოს შესრულებად. თუკი პირი დაუშვებელი ზემოქმედების შედეგად დებს გარიგებას მხოლოდ იმის გამო, რომ იძულება შეწყდეს, არ გააჩნია გარიგებიდან გამომდინარე ვალდებულებების შესრულების ნება და ეს იძულების განმასხვავებელი პირისთვის გასაგებია, გარიგება უნდა შეფასდეს არა იძულებით დადებულად, არა-

¹⁹ განკარგვითი გარიგების შეცილება აქტუალურია იმ შემთხვევაში, როცა ვალდებულებითი გარიგება ნამდვილია და ნაკლულია განკარგვითი გარიგების დადებისას გამოვლენილი ნება. თუ ნაკლულია ვალდებულებითი გარიგება, მაშინ საკუთრების გადაცემა ავტომატურად გამოირიცხება საქართველოში მოქმედი კანონის პრინციპის გამო.

²⁰ გ. რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 85, ველი 32.

²¹ სუსგ № ას-688-654-2015 (21 ივლისი, 2015).

²² გამიჯვნის პრინციპის ქართულ სამართალში მოქმედების დასაბუთებისთვის იხ. ს. კიკიაშვილი, ნების ნაკლი ქართულ სამართალში, „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, სპეციალური გამოცემა, 2008; გ. რუსიაშვილი, გამიჯვნის პრინციპი ქართულ სამართალში, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, I, 2019.

²³ ამის საპირისპიროდ მავალითისთვის იხ. სუსგ № ას-688-654-2015 (21 ივლისი, 2015 წელი), სადაც უმენაესი სასამართლო მოთხოვნის საფუძვლად უთითებს სკ-ის 978-ე მუხლს. სასამართლოს მიდგომის არაერთგვაროვნებისთვის აგრეთვე სუსგ № ას-224-213-2017 (28 აპრილი, 2017 წელი); სუსგ საქმე № ას-225-215-2016 (25 მაისი, 2016 წელი).

²⁴ განსხვავებული გადაწყვეტა იხ. შ. ძიჭია, კანონისმიერი ვალდებულებითი ურთიერთობები, 2018, გვ. 184-185, სადაც უძრავ ქონებაზე მიტოვებული საკუთრების უფლების უკუქცევისთვის სკ-ის 978-ე მუხლის გამოყენება გამართლებულად არის მიჩნეული სასამართლო გადაწყვეტილების მავალითზე (სუსგ № ას-688-654-2015, 21 ივლისი, 2015 წელი).

²⁵ გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, 2017, გვ. 80.

²⁶ R. Zimmermann, The Law of Obligations, Roman Foundation of the Civilian Tradition, 1990, p 839.

²⁷ კ. შნიტგერი, ლ. შატბერაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, მუხლი 978, ველი 1, ხელმისაწვდომია ელბმულზე <http://www.gccc.ge>, ნანახია 08.06.2019.

²⁸ გ. რუსიაშვილი, ლ. სირდაძე, დ. ეგნატაშვილი, სანივთო სამართალი, კაზუსების კრებული, 2019, გვ. 57.

²⁹ გ. რუსიაშვილი, დ. ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით სამართალში, თბილისი, 2016, გვ. 89.

მედ მოჩვენებითად (სკ-ის 56-ე მუხლის ანალოგია)³⁰. ამასთან, ნების გამტეხი იძულების განხორციელებისას ნება საერთოდ არ ითვლება გამოხატულად და აქტუალური არაა გარიგების შეცილების საკითხი (იხ. ზემოთ). უკუდასვენით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იძულების შედეგად გადაცემაც შესრულებად უნდა ჩაითვალოს. მიუხედავად ამისა, გაუმართლებელია სკ-ის 978-ე მუხლის ფაქტობრივი შემადგენლობის განხილვა შესრულების კლასიკურ გამოვლინებად იმ ნიშნადანვე გამომდინარე, რომელიც ამ შემადგენლობის კონსტიტუციური ნაწილს ქმნის. მიზეზი, რის გამოც პირს ენიჭება გადაცემულის უკან დაბრუნება, მის მიერ გამოვლენილი ნების ნაკლული ბუნებაა. შესრულების ცნების განხილვა, როგორც პირის სუბიექტურ წარმოდგენაში არსებული ვალდებულების გაქარწყლებისკენ მიმართული მოქმედება, ყოველთვის მოიცავს პირის ნებელობითი (მიზანმიმართული) და ინტელექტუალური (გაცნობიერებული) ელემენტების ერთობას. დაუშვებელი ზემოქმედებისას პირის ქმედება მიმართულია არა იმ ვალდებულების გაქარწყლებისკენ, რომლითაც მან საკუთარი თავი თავისუფალი ნების ფარგლებში შეიბოჭა, არამედ რომლითაც თავი შეაბოჭინეს³¹ ნების მომდრეკი ძალის გამოყენებით: ის, რის გამოც პირს ენიჭება მოთხოვნის უფლება, არ უნდა იყოს უგულვებელყოფილი მოთხოვნის სწორი საფუძვლის დადგენის პროცესში.

2. *condictio ex iniusta causa*, როგორც ხელყოფის კონდიქციის სახე

სკ-ის 978-ე მუხლში შემოთავაზებული კონდიქციური მოთხოვნის ანალოგი რომაულ სამართალში ყოველთვის აღიქმებოდა მესაკუთრის სამართლებრივი პოზიციების დაცვის დამატებით და არა ძირითად საშუალებად. ძალადობით მიწის ნაკვეთიდან გამოდევნილი პირისთვის გამოყენებად იყო მიჩნეული გამოძალავებისგან მიწის ნაკვეთის მფლობელობის კონდიქცირება, მოძრავი ნივთის დაუფლების შემთხვევის მსგავსად,³² ამასთან, კონდიქციის იგივე ტიპი მისადაგებული იყო იმ შემთხვევისთვის, როდესაც მეუღლე იპარავდა ნივთს მეუღლისგან, რაც არ იყო მოწესრიგებული *condictio ex causa furtiva*-თი (ქურდისგან ნივთის დაბრუნებისკენ მიმართული კონდიქციური მოთხოვნა), რადგან თანაცხოვრების ფაქტიდან გამომდინარე, მიიჩნეოდა, რომ ის ხდებოდა ნივთის თანამესაკუთრე³³. გადაწყვეტა საბუთდებოდა იმითაც, რომ მეუღლისადმი არ შეიძლებოდა წარდგენილიყო გამაწილებელი მოთხოვნა³⁴. დასახელებული შემთხვევები კარგად წარმოაჩენს სკ-ის 978-ე მუხლში შემოთავაზებული კონდიქციის წინარე ისტორიას: მოთხოვნის განმსაზღვრელ ფაქტორს წარმოადგენდა არამართლზომიერი საფუძვლით გადაცემულის უკან დაბრუნება, სწორედ ამიტომ, *condictio ex iniusta causa* შინაარსობრივად ყველაზე მეტ მსგავსებას აკლენდა *condictio ex causa furtiva*-თან³⁵. განსახილველი მოთხოვნის არსებობის მი-

ზანი საბუთდება ზოგადი პრინციპიდანაც – არ მიიჩნევა ნამდვილად ის, რაც განხორციელებულია ძალადობის შედეგად და შიშის გამო³⁶.

რომაული სამართლის მიერ შემოთავაზებული კონდიქციის ტიპებს შორის *condictio ex iniusta*-ს ყველაზე მეტად *condictio ex causa furtiva*-თან (ტიპოლოგიური დაყოფისას – ხელყოფის კონდიქციასთან) მსგავსება წარმოაჩენს იმ გადაწყვეტის სიმცდარეს, სკ-ის 978-ე მუხლით გათვალისწინებული მოთხოვნა შესრულების კონდიქციის სახედ იყოს მიჩნეული. ისევე, როგორც პირის მიერ ნივთის არამართლზომიერად დაუფლება შესაბამისობაშია სამართლებრივი პოზიციების ხელყოფის შემადგენლობასთან, ასევე პირის იძულება რაიმეს გადაცემაზე არ უნდა იყოს აღქმული შესრულებად. ამ აზრზეა *კონიგიც*, როცა უარყოფს იძულებით რაიმეს გადაცემისას სხვისი ქონების გაცნობიერებულ და მიზანმიმართულ შევსებად შეფასებას³⁷. საპირისპიროს მტკიცება იმაზე მითითებით, რომ პირის მიერ რაიმეს გადაცემა მიმღების პერსპექტივიდან შეიძლება იყოს აღქმული შესრულებად, უადგილოა *კონიგის* ვალდებულებითი სამართლის პროექტის პირობებში³⁸ – *კონიგი* საეჭვობისას შესრულების ეფექტს ობიექტური მიმღების თვალსაწიერიდან არ განმარტავს³⁹. ამდენად, შეუძლებელი ხდება სკ-ის 978-ე მუხლში შემოთავაზებული კონდიქციის ტიპი განხილული იყოს შესრულების კონდიქციის კერძო სახედ.

3. *condictio ex iniusta causa*-ს შესრულების კონდიქციად განხილვის შესაძლო შედეგი

ქართულ უსაფუძვლო სამართალში კონდიქციის თითოეული ტიპისთვის მოთხოვნის ფარგლების დამდგენი დანაწესის არსებობა ავალდებულებს სამართალშემფარდებელს, დაიცვას შესაბამისობა და კონკრეტული კონდიქციისთვის გამოიყენოს ის მუხლი, რომელიც სწორედ მას მიემართება. ეს გადაწყვეტი ხდება განსახილველ შემთხვევაში, როცა იძულებით გადაცემულის დაბრუნების მოთხოვნა, მისი სამოქალაქო კოდექსში ადგილს თუ მივაქცევთ ყურადღებას, შესრულების კონდიქციადაა მიჩნეული, თუმცა შინაარსობრივად – ხელყოფის კონდიქციას წარმოადგენს. შესრულების უკუქცევის ფარგლებს აწესრიგებენ სკ-ის 979-981 მუხლები, ხოლო ხელყოფის ვალდებულებებს – 984-985 მუხლები. შესაძლო სამართლებრივი შედეგების განსაზღვრისთვის საჭიროა, ერთმანეთთან შეპირისპირებული იყოს მიმღების პასუხისმგებლობის ფარგლები შესრულების კონდიქციის დანაწესის მიხედვით და ხელყოფისადმი მიმართული მოთხოვნის ფარგლები ხელყოფის კონდიქციისთვის დადგენილი ნორმების მიხედვით. ამასთან, რადგან იძულების განმასხორციელებელი ვერ ჩაითვლება კეთილსინდისიერად (პირად, რომელმაც არ იცის უფლებამოსილების ხარვეზი), შეპირისპირებული უნდა იყოს მხოლოდ პირის არაკეთილსინდისიერებაზე მორგებული მუხლები

³⁰ გ. რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 85, ველი 26.

³¹ D. 4. 2. 21. 5 : coactus volui-გამოხებატე მოქმედების ნება, თუმცა იმით, რომ ვიყავი იძულებული; N. Andrews, Contact Law, 2015, p. 310.

³² D. 47. 2. 25. 1.

³³ D. 25. 2. 1.

³⁴ D. 25. 2. 2.

³⁵ И.Б. Новицкий и И.С. Перетерский (ред.), Римское частное право, § 156. *Condictio ex causa furtiva* и *condictio ex iniusta*

causa, იხ. ელზმულზე http://av-ue.ru/rimsk_lav.php?d=rl_7_38_153.htm, ნანახია 12.06.2019.

³⁶ D. 4. 2. 1.

³⁷ König, Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrechtes, 1543, ციტირებულია გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, 2017, გვ. 90.

³⁸ გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, 2017, გვ. 91.

³⁹ König, Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrechtes, 1541, ციტირებულია გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, 2017, გვ. 85.

(არაკეთილსინდისიერი პირი ვერ მიუთითებს სკ-ის 979 III,⁴⁰ 980-ე⁴¹ და 984-ე მუხლებზე).

შესრულების უკუქცევის ძირითად პრინციპებს შორის ერთ-ერთი მხარეებს შორის არსებული მოთხოვნა-ვალდებულებების ორმხრივობაა:⁴² მიღებული უნდა დააბრუნოს როგორც ერთმა მხარემ, ისე – მეორემ. ამასვე ემსახურება მოთხოვნის კორექცია სკ-ის 979-ე IV, V მუხლებში, რომელიც ზღუდავს განმდიდრების შესაგებებლზე მითითების შესაძლებლობას და ემსახურება პასუხისმგებლობის განაწილებას ნამდვილი სახელშეკრულებო ურთიერთობის სინალაგმატური ბუნებიდან გამომდინარე. ეს დანაწილი არ არსებობს ხელყოფის კონდიქციის შემთხვევაში, რადგან ის, თავისი ბუნებით, ცალმხრივი ხასიათისაა (მსგავსად ვინდიკაციისა და დელიქტური მოთხოვნისა, რომლის დანამატადაც ხშირად მოიხმრება ხელყოფის კონდიქცია⁴³). იძულებით გადაცემულის უკუქცევისას ეს საკითხი საერთოდ არ დგება, რადგან დაუშვებელი შემთხვევების განმახორციელებს არაკეთილსინდისიერების გამო საერთოდ ერთმევა უფლება, მიუთითოს განმდიდრებაზე.

განსხვავებულადაა მოწესრიგებული გამდიდრებულთა პასუხისმგებლობა შესრულებისა და ხელყოფის კონდიქციების გამოყენებისას მიღებულ საგანზე ვალდებული ხარჯების მოთხოვნის საკითხი: სკ-ის 981 III მუხლის მიხედვით, ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ აუცილებელი ხარჯები, როცა სკ-ის 984 II მუხლის მიხედვით, გამოყენებული სიკეთისადმი გაჩეული ხარჯები ვერ შეამცირებს მისი გამდიდრების ოდენობას.

თუკი სკ-ის 979 I მუხლი მიუთითებს შეძენილის, სარგებლისა და მიღებულის სუროგატის დაბრუნების ვალდებულებებზე, სკ-ის 985 I მუხლი არაკეთილსინდისიერ ხელმოყოფს ავალდებულებს დააბრუნოს ის მოგებაც, რომელიც აღემატება ქონებრივ დანაკლისს. ერთი შეხედვით, ქონებრივი დანაკლისის ცნების გამოყენება უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალში უადგილოდ შეიძლება ჩაითვალოს, რადგან ქონებრივი დანაკლისის არსებობა დელიქტური მოთხოვნებისთვის ხდება გადამწყვეტი და კონდიქციური მოთხოვნები ნეიტრალურია ქონებრივი აქტივების შემცირებასა თუ პასივების ზრდის საკითხებისადმი. მეორე მხრივ, კანონმდებლის ეს გადაწყვეტა დასაბუთებადია: უფრო ცხადი ხდება ხელყოფის კონდიქციის მიზნები და დამოუკიდებლობა ქონებრივი დანაკლისის არსებობა-არარსებობისგან. მაგალითად, იძულებით საწარმო მანქანა-დანადგარების გადაცემისას, თუკი ამას შესრულების კონდიქციად მოვიანებთ, მიმღების მიერ გადაცემული საგნის საწარმო პროცესებში ჩართვა და ამით მიღებული მოგება ვერ იქნება მოთხოვნა-

ლი მეორე მხარის მიერ,⁴⁶ როცა ხელყოფის კონდიქციისთვის განსაზღვრული ნორმისთვის ეს შესაძლებელია. შინაარსობრივად ხელყოფის კონდიქციის მორგება შესრულების კონდიქციის პრინციპებზე მცირედით, მაგრამ მაინც ცვლის სამართლებრივ შედეგს. თუმცა საკითხავია ისიც, მხოლოდ სკ-ის 978-ე მუხლის შესრულების კონდიქციად მიჩნევა არის საეჭვო თუ საერთოდ მოთხოვნის ამ შინაარსით არსებობა უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალში.

V. სკ-ის 978-ე მუხლის მოქმედების შესაძლო არეალი

განკარგვითი გარიგების აღიარებისა (იხ. ზემოთ) და შესრულების კონდიქციის ზოგადი ნორმის არსებობის პირობებში სათუო ხდება იძულებით გადაცემულის უკუქცევის სპეციალური დანაწილის არსებობის აუცილებლობა. გაუგებარი რჩება, რა შემთხვევებს მოიცავს სკ-ის 978-ე მუხლის მოქმედების სფერო და რომელი ფაქტობრივი შემადგენლობები უნდა იყოს მოწესრიგებული ამ ნორმით. მოძრავ ნივთებზე საკუთრების უფლების გადაცემისთვის აუცილებელ პირობებს წარმოადგენს ვალდებულებითი და განკარგვითი გარიგებები და ნივთის გადაცემა სკ-ის 186-ე მუხლის მიხედვით. ნივთის გადაცემა, ანუ რეალაქტი, საკუთრების გადამცემი სანივთო გარიგებისგან განსხვავებით, არაა შეცილებადი⁴⁷. თუკი მაქსიმალურად შევეცდებით სკ-ის 978-ე მუხლის არსებობის გამართლებას, შეიძლება განვიხილოთ, რომ ეს ნორმა საშუალებას აძლევს იძულებულ პირს დაიბრუნოს ისიც, რაც გადასცა იძულების განმახორციელებელს რეალაქტით და ამ უკანასკნელის შეცილებისა თუ ეფექტის გამაქარჩელებელი სხვა საშუალება ნორმატიულ ინსტრუმენტებში არ მოიპოვება⁴⁸. თეორიულადაც კი უსუსურად დასაბუთებული აზრი საერთოდ გაუგებარ შინაარსს იძენს პრაქტიკულად: როდესაც პირს აიძულებენ, დათმონ ნივთი, ამ უკანასკნელის გადაცემით ივლისსხმება, რომ პირი გამოხატავს ამ ნივთზე საკუთრების გადაცემის ნაკლულს, თუმცა იმ მომენტში (შეცილებამდე) მაინც ნამდვილ ნებას⁴⁹. რეალაქტის, ვალდებულებითი და სანივთო გარიგებების ასეთი მექანიკური დანაწევრება საკუთრების გადაცემას ზედმეტად ფორმალურ პროცესად გადააქცევს და საერთოდ მოწყვეტს სამოქალაქო ბრუნვის ჩვეულ რიტმს. ამიტომ სკ-ის 978-ე მუხლის შემადგენლობაში იმის მოაზრება, რომ როგორც ვალდებულებითი, ისე სანივთო გარიგება იყო ნამდვილი და ნივთის მფლობელობის დათმობა და გადაცემა მოხდა იძულების შედეგად, არამართებულად უნდა ჩაითვალოს.

VI. იძულებით გადაცემულის დაბრუნების ინსტრუმენტები

condictio ex iniusta causa კონიკის ვალდებულებითი სამართლის პროექტში იძულებული პირის ინტერესების დაცვის დამატებით საშუალებად საბუთდებოდა, რომელიც მას

⁴⁰ კ. შნიტგერი, ლ. შატერაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, მუხლი 979, ველი 15, ხელმისაწვდომია ელბმულზე <http://www.gccc.ge>, ნანახია 15.06.2019.

⁴¹ იქვე, მუხლი 980, ველი 1.

⁴² გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, 2017, გვ. 123.

⁴³ კ. შნიტგერი, ლ. შატერაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, მუხლი 979, ველები 18 და 22, ხელმისაწვდომია ელბმულზე <http://www.gccc.ge>, ნანახია 15.06.2019.

⁴⁴ გ. რუსიაშვილი, დ. ევანტაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით სამართალში, 2016, გვ. 89.

⁴⁵ მსკელობისას სკ-ის 984-ე მუხლის განხილვა ამ შემთხვევაში მიზანშეწონილია, რადგან თუკი კეთილსინდისიერი პირს, რომელმაც გაუცნობიერებლად ხელყო სხვისი სამართლებრივი პოზიციები, არ აქვს გაჩეული ხარჯებზე მითითების უფლება გამდიდრების ოდენობის შემცირებისთვის, ამის უფლება მით უმეტეს ვერ ექნება იმას, ვინც ხელყოფისას საკუთარი უფლებამოსილების ხარვეზი იყოდა.

⁴⁶ კ. შნიტგერი, ლ. შატერაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, მუხლი 979, ველი 14, ხელმისაწვდომია ელბმულზე <http://www.gccc.ge>, ნანახია 15.06.2019.

⁴⁷ გ. რუსიაშვილი, გამიჯვნის პრინციპი ქართულ სამართალში, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, I, 2019, გვ. 27.

⁴⁸ ისევე, როგორც ზემოთ, აქაც მსჯელობაში ივლისსხმება შემთხვევები, როდესაც ვალდებულებითი გარიგება ნამდვილია, ხოლო საკუთრების უფლების გადაცემის მომენტში გამოვლენილი ნება იყო ნაკლული.

⁴⁹ ეს გასაგები ხდება იმ მოსაზრებებითაც, რომლითაც ნება საერთოდ არ ითვლება გამოვლენილად, როდესაც იძულება ნების გამტეხი ხასიათისა ან იძულებული ავლენს ნებას, თუმცა შესაბამისი სამართლებრივი შედეგის დადგომის სურვილის გარეშე (იხ. ზემოთ).

ათავისუფლება დელიქტური პასუხიმგებლობისთვის საჭირო წინაპირობების დამტკიცების ტვირთისგან⁵⁰. შესრულების კონდიქციის ზოგადი დანაწესის გარდა სხვა ნორმის შექმნა მართლებოდა იმით, რომ დაზარალებულს არ უწყევდა იმის მტკიცება, რომ პირს უფლება არ აქვს მიღებულზე ფაქტობრივად, *condictio ex iniusta causa*-ს თანამედროვე ანალოგს პროცესუალური დანიშნულება აქვს, ხოლო მატარიალურსამართლებრივად მისი მიზანი გაურკვეველია, სულაც, არარსებულია.

1. ვინდიკაციური სარჩელი

უფლებამოსილი პირის მიერ იმ გარიგების შეცილების შემდეგ, რომელიც მართლწესრიგით საცილო გარიგებათა კატეგორიასაა მიკუთვნებული, ორმხრივი ნების გამოვლენა ითვლება ბათილად მისი გამოვლენის მომენტიდან. ამდენად, ვალდებულებითი გარიგების ბათილობისას იქმნება ისეთი სამართლებრივი მდგომარეობა, რომელშიც მიმღებმა ვერ შეიძინა საკუთრება ნივთზე (თუკი შესრულების საგანი იყო ნივთზე საკუთრება) კაუზალური პრინციპის გამო და ეს ნივთი მის უკანონო მფლობელობაშია. ეს შემადგენლობა სრულიად მიესადაგება ვინდიკაციური მოთხოვნის წინაპირობებს: მოსარჩელე, რომელსაც საკუთრების უფლება აქვს ნივთზე და მოპასუხე, როგორც მფლობელი ფლობის უფლების გარეშე.

ვინდიკაციისას იძულებულს მოუწევს იმის დამტკიცება, რომ მასზე განხორციელდა იძულება და ის გარიგებას შეეცილა. ამ გარემოებების დამტკიცება გულისხმობს იმას, რომ მოპასუხეს არ აქვს ფლობის უფლება, რადგან შეცილების უფლების განხორციელება გარიგების ბათილობით აცლის მის ფლობას სამართლებრივ საფუძველს. შეცილებად კი ითვლება ნების გამოვლენა, რომელიც ცალსახად მიმართულია სამართლებრივი ურთიერთობის დასრულებისა და უკუქცევისკენ.⁵² ამდენად, ეს სამართლებრივი საშუალება არ აწევს დაზარალებულს მტკიცების განუზომელ ტვირთად, რის ჩამნაცვლებელ მოთხოვნადაც შეიძლება გამოდგეს სკ-ის 978-ე მუხლი.

ერთ-ერთი გადაწყვეტილების⁵³ მიღებისას უზენაესმა სასამართლომ განიხილა იძულებით დათმობილი წილების საკუთრების ბედი, რომელიც ნების გამოვლენაში განხორციელებული დაუშვებელი ჩარევის შემდეგ რამდენჯერმე გასხვისდა და მოსარჩელე მიუთითებდა, რომ თითოეული გარიგება იყო მოსაჩვენებლად დადებული. რთული ფაქტობრივი გარემოებებისთვის სამართლებრივი კონსტრუქციის მისადაგებისგან განსხვავებით, სიძნელეს არ წარმოადგენდა იმის საზგასმა, რომ არამატერიალურ ქონებრივ სიკეთეებთან (თუნდაც რეგისტრირებადთან) მიმართებაში დაუშვებელია ვინდიკაციური მოთხოვნის გამოყენება, რადგან უკანონო მფლობელობიდან გამოთხოვის უფლება მხოლოდ ნივთებს მიემართება.

2. დელიქტური პასუხიმგებლობა

იძულებულს რჩება კიდევ ერთი საშუალება დაიცვას საკუთარი სამართლებრივი პოზიციები დელიქტური პასუხიმგებლობის დამდგენი ნორმების საშუალებით⁵⁴. სკ-ის 992-ე მუხლი აკისრებს პირს იმ ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას, რომელიც მიყენებულია მისი მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედებით. მოსარჩელეს მოუწევს იძულების ფაქტისა და იძულებასა და ზიანს შორის მიზეზობრივი კავშირის⁵⁵ დამტკიცება, რადგან იძულების შემადგენლობა თავისთავად მართლსაწინააღმდეგოა და ბრალეულიც. დასახელებული აგრეთვე არ განსხვავდება მტკიცების ტვირთის იმ მოცულობისგან, რომელსაც სთავაზობს დაზარალებულს იძულების შედეგად უკუქცევის სპეციალური წესი.

ამდენად, იძულებულს აქვს საჭირო და განხორციელება-დი სამართლებრივი საშუალებები დარღვეული უფლების აღსადგენად, რაც *condictio ex iniusta causa*-ს არსებობას კონდიქციური სამართლის სისტემაში უსარგებლოს ხდის. ეს გაუგებრობა კარგად ჩანს სასამართლო გადაწყვეტილებების დასაბუთებებში, როდესაც უცნობი რჩება, რატომაა გამოყენებული დასახელებული ნორმა და არა რომელიმე სხვა.

3. სასამართლოს მიერ გამოყენებული სამართლებრივი ინსტრუმენტები

ერთ-ერთ სასამართლო გადაწყვეტილების⁵⁶ მიხედვით, მოსარჩელე ითხოვდა სახელმწიფოს მხრიდან განხორციელებული იძულებით დათმობილი ქონების დაბრუნებას, თუმცა სასამართლო იმის მაგივრად, რომ ვრცლად ემსჯელა მოთხოვნის დაკმაყოფილების საშუალებებზე, დასაბუთების მეტი ნაწილი დაუთმო იმის განხილვას, რომელი სამინისტრო (რომლის თანამშრომელმაც განახორციელა იძულება თუ რომელიც პასუხიმგებელია სახელმწიფო ფინანსებზე და, ამდენად, შეძლებს დაკისრებული თანხის გადახდას) უნდა ჩათვლილიყო სათანადო მოპასუხედ. სამოტივაციო ნაწილში ვერ ვხვდებით რაიმე მითითებას იმაზე, რატომ დასჭირდა სასამართლოს როგორც სკ-ის 976 (ა), ისე 978-ე მუხლის გამოყენება, როცა ორივე მათგანი მოთხოვნის დამფუძნებელ დამოუკიდებელ ნორმებად უნდა იყოს მოაზრებული.

მსგავს ფაქტობრივ შემადგენლობაში, როგორც უკვე განხილული იყო, ზედმეტია მითითება სკ-ის 978-ე მუხლზე, როდესაც შესრულების კონდიქციის ზოგადი შემადგენლობა საეხებით საკმარის საშუალებად გვევლინება იძულებით გადაცემული საკუთრების უკუქცევისთვის.

მოთხოვნის ორ საფუძველზე მიუთითა საკასაციო სასამართლომ სხვა შემთხვევაშიც,⁵⁷ როდესაც მოსარჩელე ითხოვდა ქალაქის თვითმმართველობის მხრიდან განხორციელებული იძულებით დათმობილი ქონების დაბრუნე-

⁵⁰ გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, 2017, გვ. 91.

⁵¹ იქვე.

⁵² უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებაში (სუსგ №ას-664-635-2016, 2 მარტი, 2017) იძულებულის საჩივრებით მიმართვა პროკურატურისადმი, რაც მოქმედი კანონმდებლობით აძლევდა დაზარალებულს უფლებას სისხლის სამართლის საქმის წარმოებისას მოეთხოვა ზიანის ანაზღაურება და ამ მიზნით წარედგინა სამოქალაქო სარჩელი, ჩათვალა შეცილებად.

⁵³ სუსგ №ას-664-635-2016 (2 მარტი, 2017).

⁵⁴ ზემოთ განხილულ გადაწყვეტილებაში საკასაციო სასამართლო სწორად განმარტავს დელიქტური ნორმების გამოყენების შესაძლებლობას და მართებულად იყენებს მათ იძულებით გაცემული საკუთრების მოსარჩელისთვის მიკუთვნებისთვის, რაც, ვინდიკაციური სარჩელისგან განსხვავებით, მიემართება არამატერიალურ ქონებრივ სიკეთეებსაც.

⁵⁵ პირობითად, მიზეზობრიობა დადასტურებულად ჩათვლება, თუკი იძულება (არამართლმომიერი ქცევა) იყო ეფექტური მეორე მხარის მიერ ხელშეკრულების დადებაზე დაყოლიებისთვის, *Stephen A. Smith, Contracting under Pressure: A Theory of Duress*, *The Cambridge Law Journal*, Vol. 56, II, (Jul., 1997), p 355.

⁵⁶ სუსგ №ას-225-215-2016 (25 მაისი, 2016)

⁵⁷ სუსგ №ას-224-213-2017 (28 აპრილი, 2017)

ბას. ამ შემთხვევაშიც სასამართლომ არ დაასაბუთა ორი საფუძვლის გამოყენების აუცილებლობა და მხოლოდ მუხლებზე მოკლე კომენტარით შემოიფარგლა, რომელიც ნორმების დისპოზიციას იმეორებდა: „შეიკლების განხორციელების მომენტიდან, მოსარჩლის მიერ ნების გამოვლენა ითვლება ბათილად, რაც გულისხმობს იმ სამართლებრივი შედეგის გაუქმებას, რაც ამ გარიგებას მოჰყვა“. სწორედ ეს დასაბუთებაა მიმანიშნებელი იმაზე, რომ სკ-ის 978-ე მუხლზე (რომელიც მოყვანილი ციტატის შემდეგ წინადადებაშივეა ნახსენები) მეტად ფაქტობრივ შემადგენლობას სკ-ის 976 I ა) მუხლი მიესადაგება, რომელიც გაქარწყლებული სამართლებრივი საფუძვლისას გადაცემულის დაბრუნების ვალდებულებას ადგენს.

სხვა გადაწყვეტილებაში⁵⁸ სასამართლო იძულებით დათმობილი ქონების დაბრუნების საკითხზე მსჯელობისას აღნიშნა, რომ მოსარჩელის მიერ ნება გამოვლენილი საერთოდ არ ყოფილა, რაც გარიგების უცილოდ ბათილად აქცევდა. საკასაციო პალატამ მოთხოვნის დაკმაყოფილების საფუძვლად გამოიყენა სკ-ის 976-ე მუხლი, რაც სწორ გადაწყვეტად უნდა შეფასდეს, თუმცა არც უცდია დაესაბუთებინა, რატომაა მიზანშეწონილი სკ-ის 978-ე მუხლის მითითება. სასამართლო იძულებით გადაცემულის უკუქცევისთვის ხან იყენებს სკ-ის 976-ე მუხლს, ხან მიუთითებს სკ-ის 978-ე მუხლზე, ხან-ორივე მათგანზე. ერთ შემთხვევაში მოსამართლე დავას გადაწყვეტს ერთი მუხლით, მეორე შემთხვევაში-განსხვავებულით; მსგავსი შემადგენლობებიდან გამომდინარე ერთნაირი შინაარსის მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზე მსჯელობა სხვადასხვა ნორმებთან კავშირში ვერ იქნება სამართლებრივ სტაბილურობაზე მიმანიშნებელი.

VII. ძალადობაზე სახელმწიფოს მონაპოლიისთვის გვერდის ავლა

უსაფუძვლო გამდიდრებიდან გამომდინარე მოთხოვნა ყოველთვის მხოლოდ მაშინაა განხორციელებადი, როდესაც წანაცვლებული სიკეთე ერთი ქონებრივი ფონდიდან მეორისკენ სამართლებრივი საფუძვლის არმქონეა. კონდიქციის თითოეული ტიპი ამავე მიუთითებს სპეციალური ტერმინების გამოყენებით (სკ-ის 976-ე მუხლში მიმღების „ვიტომ-კრედიტორად“ მოხსენიება, სკ-ის 982-ე მუხლში- „მისი თანხმობის გარეშე“, სკ-ის 983-ე მუხლში- „იღებს არაუფლებამოსილი პირი“ და ასე შემდეგ). სკ-ის 978-ე მუხლში მიმღების არაუფლებამოსილების დაკონკრეტება თითქოს არ უნდა იყოს რთულად გასაგები, მაგრამ ნორმის შინაარსის მაგალითზე გადატანა არასახარბიელო შედეგამდე მიგვიყვანს: თუკი პირთა მიერ დადებული სანივთო და ვალდებულებითი გარიგებები ნამდვილია და პირზე განხორციელებული იძულების შედეგად მან გადასცა იძულების განმახორციელებელს ნივთზე მფლობელობა,⁵⁹ მიმღებს შეეძლება მიუთითოს, რომ მას გადაცემულზე უფლება გააჩნია ნამდვილი ვალდებულებითი და სანივთო გარიგებებიდან გამომდინარე. მუხლი იძლევა იძულების ლეგიტიმაციის

შესაძლებლობას, რაც შეუთავსებელია ძალადობაზე სახელმწიფოს მონაპოლიის პრინციპთან⁶⁰. ფაქტობრივად მართლსაწინააღმდეგო და ამიტომ დაუშვებელი ქმედებები კონკრეტულ შემთხვევებში შეიძლება ჩაითვალოს მართლობიერად, რაც განისაზღვრება სკ-ის 116-118 მუხლებით. სკ-ის 978-ე მუხლის პრობლემურ ნაწილს ყველაზე მეტად შინაარსობრივად უახლოვდება თვითდახმარების უფლება (სკ-ის 118-ე მუხლი), რომელიც პირს აძლევს საშუალებას, უფლების (ერთ-ერთი მოსაზრების მიხედვით, მოთხოვნის⁶¹) დარღვევის თავიდან ასაცილებლად თვითნებურად განახორციელოს ნორმაში მითითებული ქმედებები (ნივთის განადგურება, წართმევა ან დაზიანება, ვალდებულები პირის შეპყრობა ან მისი წინააღმდეგობის აღკვეთა იმ მოქმედების მიმართ, რომელიც მას უნდა შეესრულებინა). შეიძლება გაჩნდეს აზრი, რომ *condictio ex iniusta causa* არის თვითდახმარების უფლების კერძო გამოვლინება.

თვითდახმარების უფლების განხორციელების ხერხებიდან მხოლოდ რამდენიმე შეიძლება მოთავსდეს იძულების შემადგენლობაში სკ-ის 978-ე და 118-ე მუხლების შინაარსობრივი ბმის მიზნებისთვის: ვალდებულები პირის შეპყრობა და მისი წინააღმდეგობის აღკვეთა იმ მოქმედების მიმართ, რომელიც მას უნდა შეესრულებინა, ხოლო დანარჩენი ვერ ჩაითვლება ადამიანზე ფიზიკურ თუ ფსიქოლოგიურ ზემოქმედებად. ერთ-ერთი შეხედულების თანახმად, სკ-ის 978-ე მუხლი დამატებით საშუალებას აძლევს თვითდახმარების უფლების განმახორციელებელს, რადგან მას შეუძლია მიუთითოს სამართლებრივი საფუძვლის არსებობაზე და მიღებული შეინარჩუნოს, რაცა ამას ვერ შეძლებდა ზოგადი ნორმების გამოყენებით⁶². მსგავსი გადაწყვეტა არ უნდა ჩაითვალოს მიზანშეწონილად. *Condictio ex iniusta causa*-თვის გადაწყვეტი მნიშვნელობის მინიჭება მიღებულზე უფლებისთვის თვითდახმარების წინაპირობებს უვლის გვერდს და ახალისებს კერძო პირების ისეთ ქმედებებს, რომელიც მხოლოდ სახელმწიფოს იძულების ღონისძიებებად უნდა გვევლინებოდეს. სკ-ის 118-ე მუხლი თვითდახმარების უფლების წარმოშობას უკავშირებს კომპეტენტური ორგანოების დახმარების დროულად ვერმოსწრებას და მოქმედების სისწრაფის აუცილებლობას. მსგავსი წინაპირობებს სკ-ის 978-ე მუხლი საერთოდ არ ითვალისწინებს, რაც ნებას რთავს პირს, სახელმწიფოებო ვალდებულების შესრულება უზრუნველყოს, მაგალითად, ცემით ან ცემის მუქარით. მიზანშეწონილად უნდა ჩაითვალოს არა გამომძალველის სამართლებრივი პოზიციების დაცვის საშუალებების შექმნა, არამედ *condictio ex iniusta causa*-ს მოქმედების მაქსიმალურად დავიწროება და გადაცემულის უკუქცევა მიღებულზე უფლების მიუხედავად.

შესაძლოა სკ-ის 978-ე მუხლის არსებობის გამართლება დასაბუთდეს სკ-ის 85-ე მუხლით, რომელიც იძულებულ პირს დაუშვებელი ზემოქმედების შედეგად დადებული გარიგების შეცილების უფლებას აძლევს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც იძულება მომდინარეობს მესამე პირისგან და არა გარიგების მხარისგან. თუკი გარიგების მხარემ მიიღო იძულების შედეგად გადაცემული იმის შეცნობის გარეშე, რომ შემსრულებელზე იძალადეს ან დაემუქრნენ, თითქოს გამართლებული ჩანს კონდიქციის დაუშვებლობა, თუ მიმღებს

⁵⁸ სუსგ № ას-761-729-2016 (31 იანვარი, 2017)
⁵⁹ შემთხვევის ანომალიურობაზე, როდესაც ნამდვილია ვალდებულებითი და სანივთო გარიგებები და რეალაქტი არის იძულების შედეგი იხ. ზემოთ. მსჯელობისას ამ შემთხვევის ამოსავალ წერტილად აღქმა თეორიულად საჭიროა ნორმის გაუმართლებელი შედეგების წარმოჩენისთვის. ეს შედეგი უცვლელია სკ-ის 978-ე მუხლის შესაძლო არამართებული განმარტების პირობებშიც, რომლის მიხედვითაც ის მიიჩნევა იძულებით დადებული გარიგების უკუქცევის სპეციალურ წესად.

⁶⁰ გ. რუხიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 85, ველი 33.
⁶¹ ს. ჩაჩავა, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 118, ველი 3.
⁶² იქვე, მუხლი 119, ველი 2.

ეკუთვნოდა გადაცემული „რაიმე“. თუმცა ამგვარი განმარტება არათანმიმდევრულია, რადგან შეცილების უფლების არსებობის დაკავშირება კონტრაპენტის კეთილსინდისიერებასთან გათვალისწინებულია მხოლოდ პირის მოტყუების გამო შეცილების უფლების გამოყენების მომწესრიგებელ ნორმებში (სკ-ის 831 მუხლი). ისეთ შემთხვევაში, როდესაც მოტყუების გამო კონტრაპენტის ნება ნაკლულია და პირმა ამის შესახებ არ იცის, ერთმანეთს უპირისპირდება გარიგების სარგებლის მიძღების ნდობა და მოტყუებულის ნდობა,⁶³ რასაც კანონი წყვეტს მიძღების სასარგებლოდ, თუ მიძღებმა არ იცოდა და არც შეეძლო სცოდნოდა მოტყუების შესახებ. იგივე გადაწყვეტა არ გამოიყენება იძულებისას პირის ნების ფორმირებაში ჩარევის უფრო მაღალი ხარისხის გამო: იძულების ქვეშ მყოფ მხარეს ყოველთვის შეუძლია გარიგების ბათილობა მოითხოვოს⁶⁴.

კეთილსინდისიერი მხარის ინტერესების გასათვალისწინებლად გამოდგება არა სკ-ის 978-ე მუხლი, რომლის განხილული ხერხით განმარტება არასწორია, არამედ სკ-ის 79 II მუხლის ანალოგიის გამოყენება,⁶⁵ რაც მის ნდობას დაიცავს გარიგების ბათილობიდან გამორჩეული ზიანის ანაზღაურებით.

VIII. დასკვნა

სკ-ის 978-ე მუხლი ითვალისწინებს იძულების შედეგად გადაცემული უკუქცევის წესს, რაც აღქმულია შესრულების კონდიქციის კერძო სახედ. განკარგვითი გარიგების კონსტრუქციის აღიარების პირობებში იძულების შედეგად დადებული სანივთო გარიგების უკუქცევა უნდა ხორციელდებოდეს სკ-ის 976 I ა) მუხლით, რადგან განკარგვითი გარიგება შეცილებადა. *Condictio ex iniusta causa*, რომაული სამართლის დანაწესების ანალიზიდან გამომდინარე, ყველაზე მეტად ემსგავსება ხელყოფის კონდიქციის შემადგენლობას და არა შესრულების კონდიქციას, რასაც კარგად გამოხატავს დასახელებული მოთხოვნისა და ქურდობით მისაკუთრებულის კონდიქციების წესის (*condictio ex causa furtiva*) მონათესავე მოთხოვნებზე განხილვა რომაულ სამართალში. შესრულების კონდიქციის ფარგლების მასშტაბი

შესაძლოა განსხვავდებოდეს ხელყოფის კონდიქციიდან გამომდინარე გამკაცრებული პასუხისმგებლობისგან, რაც თავს იჩენს იძულებით გადაცემულის უკუქცევის სხვადასხვა სამართლებრივ შედეგში იმისდა მიხედვით, კონდიქციის რომელ ტიპად იქნება მიჩნეული *condictio ex iniusta causa*.

სათუთა სკ-ის 978-ე მუხლის არსებობის გამართლება იმ პირობებში, როდესაც დაზარალებულს აქვს შესაძლებლობა, ქონებრივი დანაკლისი მოითხოვოს დელიქტური მოთხოვნების გამოყენებით, ან გადაცემულზე მფლობელობა დაიბრუნოს ვინდუკაციური სარჩელით. დასახელებულ ინსტრუმენტებში მტკიცების ტვირთის ხარისხი არსებითად არ განსხვავდება სკ-ის 978-ე მუხლში შემოთავაზებული სგან. გაუგებრობა აისახება სასამართლო გადაწყვეტილებებშიც, როდესაც სამართალშემფარდებელს უჭირს მოთხოვნის სწორი საფუძვლის შემთხვევისადმი მისადაგება. მიღებულზე უფლების არსებობისას გადაცემულის კონდიქციის გამოორიცხვა აძლევს უფლებას კერძო პირს, მოთხოვნის განუხორციელებლობის საშიშროების შემთხვევაში ვალდებულ პირს დაემუქროს ან მასზე იძალადოს ისე, რომ არ დაიცვას თვითდაზარების უფლებისთვის წაყენებული აუცილებელი წინაპირობები; კანონმდებლის ამგვარი გადაწყვეტა გაუმართლებლად უნდა ჩაითვალოს.

სამართლებრივი ინტერესების დაცვის დამატებითი საშუალების შექმნა ყოველთვის უნდა შეფასდეს დადებითად, თუკი ეს სისტემურად გამართლებული და თანმიმდევრულად დასაბუთებადია. თუმცა იმ პირობებში, როდესაც დაზარალებულს აქვს შესაძლებლობა თავი დაიცვას სამოქალაქო კოდექსით შემოთავაზებული სხვა მოთხოვნებით, გაუგებარი ხდება კანონმდებლის მისწრაფება შექმნას კონდიქციის ისეთი სახე, რომელიც თავისი არსებობით აჩენს მეტ გაუგებრობას და იცავს ვერავის. გამოსავალი იქნებოდა არა სკ-ის 978-ე მუხლის შექმნა და მისი პრაქტიკაში დაუსაბუთებლად გამოყენება, არამედ მისი მოქმედების ფარგლების მაქსიმალურად შეზღუდვა კანონმდებლის ხარვეზის ამოსავლებად, რაც წარმოუდგენელია სასამართლოს მონაწილეობის გარეშე. სამართალშემფარდებელს ეკისრება პასუხისმგებლობა ისეთ შემთხვევებში, როგორც აღწერილია, განმარტოს ნორმები და დაამკვიდროს გამართული პრაქტიკა ერთმანეთის მსგავს ფაქტობრივ შემადგენლობებთან დაკავშირებით.

⁶³ გ. რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 83, ველი 1.

⁶⁴ ბ. შიძიე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, 2002, მუხლი 85, გვ. 242.

⁶⁵ *Müko/Armbrüster*, BGB, 7. Aufl. 2015, &123 Rn. 117, ციტირებულია გ. რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 85, ველი 24.